

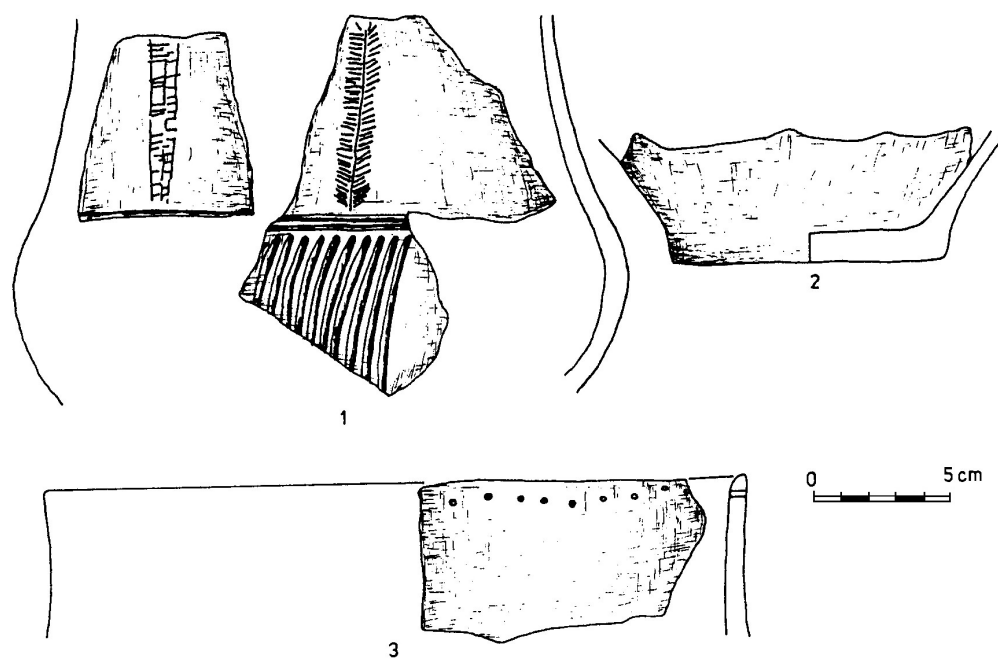
RACHANIE

Siedziba gminy, nad rzeką Rachanką, położona w obrębie Grzędy Sokalskiej.

Osadnictwo ludzkie na terenie miejscowości sięga dość odległych czasów. Podczas badań powierzchniowych prowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski odkryto tu 24 stanowiska archeologiczne²⁵⁸. Najstarsze zabytki, zarejestrowane na 3 osadach, przypisano środkowoneolitycznej kulturze pucharów lejkowatych (4200-2900 r. p.Chr.). Obok licznych fragmentów naczyń glinianych znaleziono także wyroby krzemienne: odłupki i fragment łuszczenia. Być może także do tej kultury należała część mało charakterystycznych zabytków znalezionych na 3 stanowiskach, których chronologię ustalono ogólnie na neolit (5500-2200 r. p.Chr.). Teren obecnej wsi był zamieszkały również we wczesnej epoce brązu (2200-1600 r. p.Chr.), ale było to osadnictwo

nietrwałe. Świadczą o tym, znalezione na 3 stanowiskach, nieliczne fragmenty naczyń oraz fragment wyświeconego wióra krzemienno. Na jednym ze stanowisk odkryto ceramikę związaną z wczesnobrązową kulturą strzyżowską (1750-1600 r. p.Chr.). Być może z tą kulturą lub z kulturą mierzanowicką (2200-1600 r. p.Chr.) należy łączyć fragment krzemienno grotu do oszczepu znalezione na terenie Rachania²⁵⁹. Nieco bogatsze i zapewne trwalsze osadnictwo zanotowano w środkowej i późnej epoce brązu. Początkowo zamieszkiwała tu ludność kultury trzcinieckiej (1600-1200 r. p.Chr.), po której pozostały, zarejestrowano na 4 niedużych osadach, fragmenty potłuczonych garnków oraz zgrzebło krzemienne²⁶⁰.

Z przełomu III i IV okresu epoki brązu pochodzi ciałopalne cmentarzysko²⁶¹ oraz dość duża osada kultury łużyckiej (1200-400 r. p.Chr.). Do tej kultury zaliczono też kilka dalszych fragmentów ceramiki znalezionych

Ryc. 75. Fragmenty popielnic glinianych z cmentarzyska kultury łużyckiej w Rachaniach.

²⁵⁸ M. Karaś 1988, Dokumentacja obszaru AZP nr 92-91, archiwum WUOZ w Lublinie, Delegatura w Zamościu.

²⁵⁹ I. Kutylowska, Materiały archeologiczne w zbiorach Muzeum Regionalnego w Tomaszowie Lubelskim, „Studia i Materiały Lubelskie”, t. VI/1972, s. 149 i ryc. 66.

²⁶⁰ H. Taras, Kultura trzciniecka..., s. 230.

²⁶¹ L. Gajewski, Rachanie, pow. Tomaszów, „Z Otchłani Wieków”, R. XXI/1952, s. 28.

na dwu innych osadach. Po kilku wiekach przerwy ponownie teren Rachania został zaludniony w okresie rzymskim (I-V w.). Z tego czasu pochodzi 6 stanowisk archeologicznych z bardzo małą ilością materiału zabytkowego w postaci drobnych ułamków naczyń. Odkryto też dwie niewielkie osady kultury przeworskiej (I w. p.Chr. - V w.).

Znaczne ożywienie osadnictwa zanotowano za sprawą ludności słowiańskiej, która przybyła na tereny Zamojszczyzny już w VI wieku. Na obszarze Rachania zabytków z wczesnej fazy nie zanotowano, ale zarejestrowano 10 osad z drobnymi fragmentami naczyń glinianych datowanych na XII-XIII wiek.

Według podania w starych aktach konsystorskich pod rokiem 1252 była wzmianka o zaginięciu dokumentu erekcji kościoła parafialnego w Rachaniach. Ksiądz F. Majewski pisze, że w roku 1341 wystawiono tu kościół drewniany, który spalili Tatarzy²⁶². Podania te jednak nie znajdują potwierdzenia w źródłach archiwalnych.

Pierwsza udokumentowana wzmianka źródłowa pochodzi z roku 1425, kiedy Ziemowit IV (1352-1426), książę mazowiecki i bełski sprzedał za 100 grzywien srebra Michałowi Motycze, mieszczaninowi szczebrzeskiemu wójtostwo i powierzył osadzenie na prawie magdeburskim miasta Rachanie. Nadał mu przy tym wsie Zwiartów, Zwiartówek, Podhorce i Proste. Według przywileju wójt miał obowiązek dostarczenia kopijnika z łucznikami na każdą wyprawę wojenną na ziemiach ruskich²⁶³. Był to pierwszy przypadek w ziemi bełskiej lokowania miasta na prawie magdeburskim w miejscu bez przeszłości grodowej. Zapewne też warunki terenowe zaważyły na braku typowego miejskiego układu przestrzennego. Centrum utworzonego ośrodka stanowił wrzecionowaty plac targowy utworzony z rozwidłonej drogi stanowiącej oś osady.

Wraz z lokacją miasta prawdopodobnie erygowano parafię łacińską, co było wtedy ogólnie przyjętym zwyczajem, choć fakt ten

nie znajduje odbicia w dokumentach. Jednak pośrednio wskazują na to inne źródła, według których na zjeździe duchowieństwa diecezji chełmskiej w 1424 roku nie było księdza z Rachania, gdyż prawdopodobnie parafia wówczas jeszcze nie istniała. Pierwsza wzmianka o niej pochodzi z roku 1435, gdy wymieniony był rektor rachaniański – Marcin²⁶⁴. Parafia musiała zatem powstać w latach 1424-1435. Zapewne wraz z erekcją parafii przy kościele utworzono szkołę parafialną, znaną ze źródeł z 1 połowy XV wieku²⁶⁵. Mało przy tym wiarygodne wydają się relacje F. Majewskiego jakoby już w roku 1341 istniał tu kościół zbudowany z drewna. Pierwszy drewniany kościół pw. Św. Trójcy najpewniej został zbudowany około roku 1425.

Lokacja miasta nie była zbyt udana. Mikołaj Motyczka za wójtostwo zapłacił 100 grzywien, a po 11 latach odsprzedał je Mikołajowi Lachowi z Brzewnina, z ziemi płockiej, synowi Dobiesława zaledwie za 60 grzywien²⁶⁶. Jedną z przyczyn, dla których Rachanie po 11 latach od lokacji stanowiły mniejszą wartość było zapewne niekorzystne położenie, na uboczu głównych traktów handlowych, co nie sprzyjało ich szybkiemu rozwojowi.

Prawo własności dla Mikołaja Lacha z Brzewnina potwierdził książę bełski Kazimierz II, dodając klauzulę, „...aby mieszkańcy płacili z uprawnego łanu po 2 grosze na Św. Marcina, w razie godów weselnych córek lub synów, dostania się kogoś z książąt do niewoli, wykupienia ziemi zastawnej lub nabycia nowej, mają przyczynić się do ogólnie nałożonego poboru ...”²⁶⁷.

Następnym właścicielem Rachania był Dobiesław herbu Prawdzic, wymieniony w dokumentach w latach 1476-1483. Według rejestru poborowego z roku 1472 Rachanie jako „villa” (wieś), choć w rzeczywistości było to „oppidum” (miasto), posiadały 10 łanów użytków²⁶⁸.

²⁶⁴ ZDM, cz. V, nr 477.

²⁶⁵ J. Chachaj, Łacińskie szkolnictwo parafialne na Rusi Koronnej od XVI do XVIII wieku, Lublin 2003, s. 136.

²⁶⁶ A. Janeczek, Osadnictwo pogranicza..., s. 238.

²⁶⁷ W. Boruch, Z. Pastuszek, Rachanie. Studium historyczno-urbanistyczne, Lublin 1990, mps w Archiwum WUOZ w Lublinie, Delegatura w Zamościu, s. 12.

²⁶⁸ A. Janeczek, A. Świeżawski, Rejestr poboru